

Personnel met hoofdletter

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie

Een handreiking

Leon Jenf. Oct. 17

Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie

Een handreiking

Foto cover:
Leon Senf, *Ontwerp voor
tegeltapeau*, 1917
Aquarel, potlood, krijt op
papier, 50,3 x 65,5 cm
Objectnr. AA3175
Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed,
Amersfoort

Colofon

Tekst: Guinevere Ras (meerstemmigheid.nl), Else Gootjes (Erfgoed Gelderland),
Hanna Pennock (RCE), Simone Vermaat (RCE)
Redactie: Hanna Pennock en Simone Vermaat
Vormgeving: WIJZ werkt! Amsterdam
Productie: Xerox Den Haag

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2021

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl
info@cultureelerfgoed.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Waarom zo'n onderzoek?	11
Vorbereiding	13
Het onderzoek in de collectie	13
Creëer draagvlak	15
Raadpleeg de termenlijst	17
Baken het onderzoek af	20
Resultaten van het onderzoek	23
Bijlagen	25
Bijlage 1. Overzicht van Nederlandse voormalige koloniën en handelsposten	23
Bijlage 2. Lijst van zoektermen	28
Verder lezen	33
Dankwoord	35

Marcus Lodovicus Antonius Clifford (1670/75-1738), *Adriana Wilhelmina Burlamacchi* (1684-1760), 1730 | Olieverf op doek, 132 x 98 cm | Objectnr. LM03297 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort | Foto: Margareta Svensson

Inleiding

Het koloniale verleden van Nederland en de erfenis hiervan is al jaren onderwerp van het maatschappelijke debat. Ook het erfgoed zoals het door musea, archieven en andere collectiebeherende organisaties wordt bewaard en gepresenteerd staat ter discussie. Wiens verhaal vertellen we, welke objecten getuigen hiervan? Waar komen de objecten vandaan? In hoeverre zijn slavernij en het koloniale verleden zichtbaar in onze erfgoedcollecties? Op welke manier droegen de objecten bij aan het creëren van een koloniale cultuur?

Door ruimte te bieden aan meerstemmigheid kunnen er meer betekenislagen aan het erfgoed worden toegevoegd. Het biedt kansen om de gedeelde geschiedenis aansprekend en herkenbaar te laten zijn voor alle mensen in de samenleving. Deze handreiking is bedoeld als handvat voor musea en andere instellingen om de eigen collectie met andere ogen te bekijken.

Wat te doen als je wilt weten welke voorwerpen in je collectie een relatie hebben met het koloniale verleden en slavernij? De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) deed in 2019 een pilotonderzoek naar dergelijke sporen in het deel van de rijkscollectie dat de dienst zelf beheert. Het onderzoek leverde zeer diverse objecten op, daterend van de zeventiende tot de late twintigste eeuw.⁽¹⁾ Zo'n onderzoek past in de discussie van musea en collectiebeheerders die kritisch naar hun eigen verzameling kijken. Waar in het verleden wellicht sprake was van een eenzijdig perspectief, zoeken we nu naar meerstemmigheid. Het begrip meerstemmigheid verwijst naar een proces van bewustwor-

ding waarin het dominante, eurocentrische narratief wordt verbreed, aangevuld of bijgesteld met andere perspectieven. Dit is een proces van verkennen, erkennen, verbinden en accepteren.

Dekolonisatie

Het bewerkstelligen van meerstemmigheid maakt onderdeel uit van het dekoloniseren van musea en erfgoedinstellingen. Het gaat hierbij niet om politieke dekolonisatie maar om het corrigeren van vooroordelen die zijn ontstaan in de koloniale tijd. Dit kun je doen door kritisch te kijken naar het personeelsbestand, de samenwerkingspartners, de collectie, het behoud en beheer van de collectie, de herkomst, het beleid, de presentatie en de programmering. Het gaat over de woorden die we gebruiken en de verhalen die we vertellen en vanuit welk perspectief we die vertellen. Een goed voorbeeld is het gebruik van het woord 'ontdekken'. We lezen dat Christoffel Columbus Amerika 'ontdekte', terwijl Amerika al eeuwen werd bewoond vóór zijn aankomst. Bewust woordgebruik leidt tot het dekoloniseren van een tekst. Woorden doen ertoe bij het schrijven van geschiedenis of het beschrijven van een object uit de collectie.

Het Nationaal Museum voor Wereldculturen publiceerde een eerste leidraad over woordgebruik in de culturele sector, *Woorden doen ertoe*, met de veelzeggende subtitel *Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*.⁽²⁾

---

1. H. Pennock en S. Vermaat (red.), *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* - editie 2, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020.

---

2. W. Modest en R. Lelijveld (red.), *Woorden doen ertoe. Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*, Nationaal Museum van Wereldculturen, 2018.

Handreiking voor onderzoek in de eigen collectie

Deze handreiking voor onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de eigen collectie komt voort uit het pilotonderzoek van de RCE en is tot stand gekomen met waardevolle suggesties van het Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM) en vele collega's uit het veld. Deze handreiking is een hulpmiddel om vergelijkbaar onderzoek in de eigen collectie te stimuleren en te faciliteren.

Hoe maak je dit onderzoek behapbaar, ook als je met een klein team bent en met veel vrijwilligers werkt? Wat doe je als er weinig draagvlak lijkt te zijn voor deze thematiek? Het voordeel van dit 'sporenonderzoek' is dat, door met nieuwe aandacht naar je collectie te kijken, je meer te weten komt over de geschiedenis en de verhalen die de objecten kunnen vertellen. En dat is altijd een verrijking voor je collectie.

In bijna elke collectie zijn wel objecten met een connectie met slavernij of het koloniale verleden te vinden, ook als je dat niet verwacht. De koloniale geschiedenis en cultuur van Nederland is ruim vier eeuwen oud. Al die tijd waren er slechts weinigen die openlijk de juistheid en rechtvaardigheid van het Europese en dus ook Nederlandse optreden elders in de wereld in twijfel trokken. Dit is in de afgelopen decennia veranderd. De discussie over koloniale roofteruggevoerd. Er worden nu kanten van de geschiedenis belicht die eerder buiten het zicht bleven, stemmen die eerder weggelaten werden uit de geschiedschrijving worden nu gehoord.

Deze ontwikkelingen gaan niet ongemerkt voorbij aan de Nederlandse musea. Zo deed het Amsterdam Museum de term 'De Gouden Eeuw' in de ban, begon het Rijksmuseum in 2015 met het vervangen van kwetsende termen en organiseerde het in 2021 een tentoonstelling over slavernij. Objecten in onze collecties weerspiegelen deze koloniale geschiedenis en kunnen er vaak meer over vertellen dan collectiebeheerders, conservatoren, educatoren en tentoonstellingsmakers zich realiseren.

Deze handreiking biedt verschillende methoden om op zoek te gaan naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectie.

Nooit eerder richtte het Rijksmuseum met een tentoonstelling de blik op slavernij in de Nederlandse koloniale periode. Eveline Sint Nicolaas, senior conservator Geschiedenis, Rijksmuseum Amsterdam:

"We meenden dat we met de objecten die we bezaten het verhaal niet volwaardig konden vertellen. Bij nader inzien bleek dat niet te kloppen, we hebben dingen over het hoofd gezien. We bezitten veel meer objecten die met slavernij te maken hebben dan we dachten. In de opstelling van de achttiende eeuw is amper een object te vinden dat níet op de een of andere manier met slavernij verband houdt. Het gaat dan bijvoorbeeld om portretten van burgers die een plantage bezaten of een bestuurlijke functie bij de WIC betrokken, om afbeeldingen van in slavernij geproduceerde genotmiddelen zoals koffie, tabak en cacao, of beeltenissen van zwarte mensen als stijlfiguren. Onze geschiedenis, zo leert de collectie, is onlosmakelijk verbonden met slavernij. Dat werkt tot op de dag van vandaag door."⁽³⁾

3. S. Kuiper, 'Slavernij. Interview', *Museumtijdschrift* nr. 1, 2021, p. 42.

Objecten

De objecten die een relatie hebben met slavernij en het koloniale verleden kunnen van alle tijden zijn en heel divers. Voorbeelden van wat je zoal kunt aantreffen in je collectie zijn: gebruiksvoorwerpen, schilderijen, foto's, archivalia, wapens, voorwerpen van kunstnijverheid, sieraden, botanische en natuurhistorische collecties.

Beeldende kunst

Vooral in de schilderkunst zijn talrijke voorstellingen te vinden, zoals:

- » Portretten van historische personen die een rol hebben gespeeld in de koloniale geschiedenis, zoals J.P. Coen, Michiel de Ruyter en Jo van Heutsz, en de minder bekende personen die in dienst waren van bijvoorbeeld de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) of de West-Indische Compagnie (WIC).
- » Portretten of voorstellingen met (zwarte) 'bediendes'.
- » Koloniale landschappen: bijvoorbeeld gezichten op Batavia, Paramaribo of plantages maar ook op het eerste gezicht 'idyllische' landschappen met bijvoorbeeld een rivier en een bos, die de natuur van een kolonie weergeven en in de koloniale tijd geschilderd zijn.
- » Schilderijen en andere afbeeldingen van in slavernij geproduceerde producten zoals katoen, suiker, koffie, thee, tabak en cacao.
- » Gezichten op Nederlandse steden of plekken die een link hebben met het koloniale verleden of slavernij, bijvoorbeeld Amsterdam (Sociëteit van Suriname, Admiraliteit van Amsterdam, etc.), Oost-Indische Huizen in verschillende steden, en landhuizen en landgoederen van wie de eigenaren plantages of aandelen daarin bezaten en geld verdienden aan het koloniale systeem.
- » Maritiem: zeeslagen en schepen van de VOC en de WIC.

Gevonden op de term 'Slaaf'

Voetblok voor een slaaf | Hout, 10,5 x 46,5 cm | Objectnr. AM-63-14 | Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, bruikleen van de Nederlandse Provincie van de Congregatie van de Heilige Geest

Objecten uit voormalige koloniën en handelsposten

De zeventiende eeuw staat bekend als dé bloeiperiode van de Nederlandse geschiedenis. Maar het is ook de periode waarin Nederland een actieve rol ging spelen in de internationale slavenhandel. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw had Nederland handelsposten en koloniën in Azië, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika. Ruim vier eeuwen waren Nederlanders hier aanwezig als handelaren, kolonisatoren en bezetters. Een tijd die zich voor de oorspronkelijke bevolking kenmerkte door uitbuiting, geweld, racisme en onderdrukking. In deze periode werden vele culturele, historische en religieuze objecten uit deze gebieden naar Nederland meegenomen. Tot op de dag van vandaag zijn die objecten aanwezig in erfgoedcollecties. In de bijlagen is een overzicht opgenomen van voormalige Nederlandse koloniën en handelsposten dat van pas kan komen bij het onderzoek.

Beeldvorming en karikaturen

Negatieve beeldvorming over volkeren buiten Europa duikt voor het eerst op rond 1492, na de Reconquista door christelijke Spaanse machthebbers én de start van de Europese 'expansie', ofwel de kolonisatie van delen van Amerika. De oorspronkelijke bevolking van Amerika werd door Europeanen als 'wildern' verbeeld. Met de latere opkomst van de trans-Atlantische slavenhandel en plantageslavernij in koloniën in Amerika werd het beeld van niet-westerse mensen nog

negatiever en werden hun eigenschappen toegeschreven als lui, dom, onbeschaafd, primitief en bijgelovig. Met de afschaffing van de slavernij in 1863 kwam er geen einde aan deze negatieve beeldvorming. Tot ver in de twintigste eeuw werden (kinder-)boeken en stripverhalen gepubliceerd waarin deze stereotypen nagenoeg zonder bezwaren gebruikt werden.

Ook objecten die in de twintigste eeuw vervaardigd zijn kunnen relevant zijn. Er zijn objecten waarop mensen afkomstig van een bepaalde etnische of raciale groep op stereotiepe en karikaturale wijze staan afgebeeld. Denk hierbij aan de manier waarop de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika of zwarte mensen werden verbeeld in advertenties, op schilderijen of op gebruiksvoorwerpen. Voorbeelden hiervan zijn producten uit het dagelijks leven zoals koffieblikken, verpakkingen en kinderboeken. Allemaal hebben ze één ding gemeen: ze tonen mensen met stereotiepe en karikaturale gelaatstrekken en vaak in een onderdanige rol.

Koffieblik, 1950-1960 (?) | Blik, 13 x 12,5 x 7,5 cm | Objectnr. WM-600131 | Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen

Een ander voorbeeld is te zien op het tegeltableau ter ere van het 50-jarig bestaan van boek- en papierhandel J. Vlieger te Amsterdam in 1919. Om het gebouw heen zie je boekomslagen van prentenboeken voor kinderen, waar-

onder 'De 10 kleine nikkertjes', gebaseerd op een Amerikaans aftelrijmpje uit 1868, en 'De 9 kleine nikkertjes', gebaseerd op een Engels spotdicht. Deze racistische en kwetsende rijmpjes waren tot ver in de twintigste eeuw populair als kinderlectuur.

Tableau bij het jubileum van fa. Jan Vlieger in Amsterdam, door de Plaatelbakkerij Delft in Hilversum, 1919 | 106 x 90 cm | Objectnr. 08934 | Nederlands Tegelmuseum, Otterlo

Gevonden op de term 'Tabak'

'Beeldje van gips voorstellende een negroïde man met een tabaksmand', ca. 1900-2000 |
Gips, 38 x 24 x 26,5 cm | Objectnr. 07038 | Liemers Museum, Zevenaar

Waarom zo'n onderzoek?

Collectief geheugen

Musea en erfgoedinstellingen zijn het collectieve geheugen van de samenleving. Het erfgoed dat daar bewaard en doorgegeven wordt, is van en voor iedereen. Deze materiële en immateriële herinneringen zijn vaak beschreven op kunst-historische wijze waarbij de nadruk ligt op identificatie: de maker, het ontwerp, de stijl en de techniek van het voorwerp. Voorwerpen die wel voorzien zijn van historische context, zijn vanuit een westers, vaak christelijk en eurocentrisch perspectief beschreven. Als gevolg hiervan blijft de relatie van deze voorwerpen met slavernij en koloniaal verleden onderbelicht. Gelet op de huidige kennis en ontwikkelingen kunnen deze beschrijvingen tekortschieten. Door met andere ogen te kijken, kunnen we nieuwe betekenislagen toevoegen.

Meer bewustwording

Museumbezoekers hebben behoefte aan herkenning en erkenning, zij willen zich gerepresenteerd zien in het museum. Dit hangt samen met een bredere maatschappelijke vraag naar meer bewustwording over de Nederlandse koloniale geschiedenis. Ook de rol en functie van musea in onze maatschappij staan ter discussie. Een museum wordt niet langer gezien als een 'neutrale' en exclusieve bewaarplek, maar is tegenwoordig steeds vaker een platform voor hedendaagse maatschappelijke vraagstukken. De thema's slavernij, de doorwerking ervan en racisme staan volop in de aandacht.

Voorbeelden hiervan zijn de gesprekken die Museum Van Loon tussen nazaten van eigenaren en slaafgemaakten organiseerde in het kader van de tentoonstelling *Aan de Surinaamse grachten* (2019-2020). Het Stedelijk Museum Amsterdam toonde zich solidair met de Amsterdamse Black Lives Matter-beweging door de kunstenaar Farida Sedoc een flyer te laten ontwerpen, die vervolgens is opgenomen in de collectie.

Denk ook eens aan de volgende vragen: Is de erfgoedinstelling gevestigd in een monument? Wat was de functie van het gebouw? Wie waren de vroegere bewoners of gebruikers, hadden zij misschien een rol in het koloniale verleden? Zie je dat terug in de decoraties of in interieuronderdelen? Denk hierbij ook aan de oprichter van het museum en de schenkers van collectieonderdelen.

Museum in verandering

De internationale discussie over de nieuwe museumdefinitie van de International Council of Museums (ICOM) geeft ook handvatten en argumenten voor het aandachtig en met andere ogen kijken naar de collectie. De museumdefinitie werd sinds 1946 enkele malen enigszins aangepast. De oorspronkelijke formulering van de definitie rust sterk op basisfuncties die een museum behoort uit te voeren, zoals het verzamelen, het behoud en beheer, het wetenschappelijk onderzoek en het publiek maken van een collectie. Het wereldwijde museale veld ontwikkelt zich echter en vat zijn rol breder op. Dat de veranderende rol van musea de gemoederen

4. Zie ook www.icomnederland.nl/nieuws/museumdefinitie.

5. T. van Huut, 'Wat is een museum? "Ideologische" definitie verdeelt museumwereld', *NRC Handelsblad*, 4 september 2019.

bezighoudt bleek in 2019 op de 25ste General Conference van ICOM in Kyoto, waar de voorgestelde nieuwe museumdefinitie uiteindelijk niet in stemming is gebracht, maar is uitgesteld. De voorgestelde definitie was veel meer gericht op de rol van het museum als democratiserende inclusieve en meerstemmige ruimte voor kritische dialoog.⁽⁴⁾ ICOM Nederland was wel akkoord met het voorstel voor de nieuwe museumdefinitie:

"Je merkt dat er in de zeventig jaar dat de huidige definitie bestaat buiten Europa veel nieuwe musea van een ander type zijn ontstaan. Zij zijn niet alleen 'tempels voor bijzondere en mooie dingen', maar ook emanciperende instellingen die afrekenen met bijvoorbeeld een koloniaal verleden."⁽⁵⁾

Luc Eekhout, toenmalig voorzitter van ICOM Nederland, 2019

Gevonden op de term 'Koelie'

Nederlands Indië; militair, draagstoel, koelie, Indonesiër | Foto, 3 x 4 cm | Objectnr. 4.2.1.8169 | Vrijheidsmuseum, Groesbeek | *Het Vrijheidsmuseum werkt aan het opschonen van de collectieregistratie; de tekst is intussen aangepast.*

Het onderzoek in de collectie

Hoe ga je op zoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in een collectie? Welke stappen zijn nodig en wat zijn de valkuilen? Deze handreiking is een hulpmiddel om een aanvang te maken met zo'n onderzoek. Het helpt je om op een andere manier naar de eigen collectie te kijken.

“De ervaring leert dat je het beste gewoon kunt beginnen, zelfs al is het in het klein. Je kunt beginnen met een deelthema of een specifiek aspect bij een tentoonstelling.”

Simone Vermaat, conservator
Rijkscollectie RCE, Amersfoort

Voorbereiding

Formuleer waarom het van belang is om dit onderzoek in de collectie te doen, wat het doel van het onderzoek is, wat er onderzocht gaat worden en hoe lang het naar verwachting duurt. Wie kan het onderzoek begeleiden en uitvoeren binnen het museum en welke middelen zijn daarvoor nodig? Wat gaat het museum met de resultaten doen?

Hoe is de collectie ontsloten?

Tegenwoordig zijn de meeste museale collecties digitaal ontsloten in een collectieregistratiesysteem. Maar veel gegevens zijn gebaseerd op een historisch gegroeide registratie in de vorm van inventariskaarten en –boeken. Veel beschrijvingen zijn beperkt en bevatten verhullende, kwetsende of racistische termen. Dit brengt het risico met zich mee dat deze termen ongefilterd in een online collectiedatabase komen te staan, zowel van de organisatie zelf als in geaccumuleerde databases als CollectieNederland.nl, CollectieGelderland.nl of BrabantsErfgoed.nl.

Daarnaast is bij het overzetten van de analoge registratie naar een digitaal registratiesysteem lang niet alle informatie over de objecten mee gedigitaliseerd. Ook zijn niet alle (deel)collecties even goed geregistreerd en ontsloten. Hierdoor kan het zijn dat bepaalde zoekingen en termen geen ‘hits’ opleveren omdat ze niet aanwezig zijn in de velden van de objectomschrijving. Daarom is het van groot belang om naast het raadplegen van het collectieregistratiesysteem ook onderzoek te doen in de historische collectiedocumentatie en (indien bewaard) de oude inventariskaarten en inventarisboeken. Het is vaak verrassend om op basis van historische documentatie te achterhalen waar eerder overheen is gekeken doordat objecten destijds vanuit een ander perspectief werden beschreven en geïnterpreteerd.

Mogelijkheden

Het kan lastig zijn het onderzoek op te zetten vanwege een mogelijk tekort aan menskracht en expertise, maar onmogelijk is het zeker niet. Denk bijvoorbeeld aan de inzet van studenten kunstgeschiedenis, geschiedenis, cultuurwetenschappen of erfgoedstudies. Tijdens een stage kunnen zij ondersteunend werk verrichten of onderzoek doen voor hun scriptie.

Of denk aan het inhuren van gastconservatoren en onderzoekers met inhoudelijke ervaring en expertise. Mogelijk zijn er ook fondsen of donateurs (landelijk of regionaal) die middelen beschikbaar stellen voor onderzoeksprojecten die als doel hebben het verder ontsluiten en verbinden van collecties en museale objecten met het regionale of lokale slavernij- en koloniaal verleden.

Gevonden op de term 'Plantage'

Jan Teunisz Dextra, plateelbakkerij De Grieksche A, *Schaaltje met afbeelding van plantage*, Delft, 1757–1765 | Faience, 2,5 x 20 x 15 cm | Objectnr. N.2296 | Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem

Creëer draagvlak

Het is van belang draagvlak te creëren. Neem collega's en vrijwilligers mee in het proces, evenals het bestuur of de Raad van Toezicht. Ga in gesprek over de waarde van het onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden. Breng in kaart of en hoe de collectie is verbonden met deze geschiedenis en ga hierover in gesprek. Denk hierbij ook aan de dialoog met partners en publiek.

Tip: Emotienetwerken

De organisatie Imagine IC, een mix van een archief en een museum in de Bijlmer, ontwikkelt methodes voor participatief verzamelen. Imagine IC en de Reinwardt Academie, de opleiding Cultureel Erfgoed van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, ontwikkelden een methode die inzicht biedt in de rol van verschillende emoties en belangen bij een object. Emotienetwerken brengen de uiteenlopende gevoelens in kaart die mensen bij een erfgoedobject hebben en die soms flink kunnen botsen. Maar 'emotienetwerken' is ook een werkwoord. Het is een oefening die inzicht verschaft in het ingewikkelde samenspel van emoties en belangen rond erfgoed. Het idee is dat deelnemers de onderlinge relaties zien veranderen en zich daardoor bewust(er) worden van de complexe dynamiek rond erfgoed en meerstemmigheid. Inzicht in deze dynamiek heet 'erfgoedwijsheid'. Het is het geheel aan competenties die mensen in staat stellen om zich kritisch tot erfgoed te verhouden en het gesprek daarover te voeren. Dit kan een behulpzame exercitie zijn in het creëren van draagvlak binnen je organisatie.⁽⁶⁾

Tip: Agendeer het thema en bied lezingen of werksessies aan

Het agenderen van het belang van een dergelijk onderzoek en hier draagvlak voor creëren is een stap die aan het begin van het proces onmisbaar is. De mensen in je organisatie hebben vaak verschillende uitgangspunten en verschillen waarschijnlijk van mening. Dat hoeft het onderzoek niet in de weg te staan. Ga in gesprek, organiseer een training of workshop voor het team en deel kennis over slavernij en het koloniale verleden.

“Het mag best pijn doen, het proces. Het kan confronterend zijn om erachter te komen dat je zoveel niet weet van de geschiedenis of je eigen collectie. Ook kan het intern voor veel discussies zorgen. Maar dat mag, wrijving zorgt voor glans.”

Selm Wenselaers, stadsconservator,
Erfgoedcentrum Rozet, Arnhem

Tip: Betrek mensen met een ander perspectief

Betrek mensen uit de omgeving van het museum die zich persoonlijk betrokken voelen bij deze geschiedenis en geef hun de ruimte om mee te denken en hun persoonlijke verhaal met medewerkers van het museum en het publiek te delen. Stel een kleine klankbordgroep samen die kritisch meedenkt.

“Diversiteit en inclusie zijn belangrijke onderwerpen die alle medewerkers van de organisatie aangaan. Het zou goed zijn als ook bijvoorbeeld behoudsmedewerkers en registratoren op de hoogte zijn van het onderzoek, de context en gevoeligheden, het levert extra ogen en daardoor extra vondsten op.”

Hanna Pennock, projectleider Sporen van slavernij en koloniaal verleden in de Rijkscollectie RCE, Amersfoort

Anoniem, *Suikerstrooiers*, ca. 1700-1720 | Porselein, zilver, h. 17 cm | Objectnr. AB1573-A-B | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, in langdurig bruikleen bij Zeeuws Museum, Middelburg

Raadpleeg de termenlijst

Als je voor het eerst onderzoek doet naar sporen van slavernij of het koloniale verleden kan een lijst met zoektermen een handig startpunt zijn. De RCE gebruikte een termenlijst tijdens het onderzoek en vulde deze later nog aan. Deze, nog altijd groeiende, lijst is samengesteld vanuit het perspectief van de onderzoekers met als doel een zo groot mogelijk bereik te hebben binnen de gangbare museale collectieregistratie. De lijst is opgenomen in de bijlage. De zoektermen zijn thematisch geordend en daarbinnen alfabetisch gerangschikt; afgeleide schrijfwijzen zijn bij elkaar gezet. Categorieën die nog ontbreken, zijn planten-, boom- en diersoorten. Deze lijst is heel geschikt om het onderzoek mee te beginnen. De lijst is niet statisch, hij is in ontwikkeling en kan worden aangevuld. Je kunt deze lijst woord voor woord afgaan of beginnen bij de termen die het meest relevant lijken voor de desbetreffende collectie.

Deze handreiking is gelardeerd met enkele (letterlijke) voorbeelden van het gebruik van de termenlijst in online te raadplegen collecties zoals CollectieNederland.nl en CollectieGelderland.nl, met daarbij de gebruikte zoektermen.

”Het is verrassend hoeveel objecten we in de Collectie Gelderland bleken te hebben die wel degelijk een link met slavernij en het koloniale verleden hebben. Denk maar aan een suikerstrooier, een theepot, een nootmuskaatrasp of een meubel van tropisch hout.”

Else Gootjes, Publiek & Presentatie, Erfgoed Gelderland

Gerrit Hovingh, *Trekpote*, 1748 | Zilver en hout, h. 16 cm | Objectnr. 06275 | Museum Stad Appingedam

Gevonden op de term 'Dienaar'

Anon., *Portret van Margaretha Elisabeth Sophia van Stepraedt*, 1740 | Olieverf op doek, 280 x 205 cm | Objectnr. GK 00014 | Collectie Geldersch Landschap & Kasteelen (kasteel Cannenburch, Vaassen)

Meerdere betekenissen en 'verborgen' termen

Niet altijd leidt een term daadwerkelijk tot een object dat een link heeft met het koloniale verleden – of misschien toch wel? *De Studie van acht afrikaantjes* uit de collectie van Teylers Museum die op CollectieNederland.nl aan te treffen is, werd gevonden op de zoekterm 'Afrikaan'. Dit verwijst naar de oranje bloemen die ook wel bekend staan als 'afrikaantjes'. Op het eerste gezicht lijkt er geen relatie te zijn tussen deze afbeelding van oranje bloemen en het koloniale verleden. Maar

dit plantje werd in de 16de eeuw door de Portugezen ingevoerd uit Zuid-Amerika. De naam is mogelijk te herleiden tot het feit dat veel planten die door de VOC werden geïntroduceerd eerst gekweekt werden in de proeftuin bij Kaapstad. Via die route zijn er vele nieuwe planten naar Nederland gekomen.⁽⁷⁾

---

7. K. Dijkstra, R. Ek & W. Zielemann, *Tuinen van Paleis Het Loo, traditie en vakmanschap*, Zwolle / Apeldoorn (Paleis Het Loo) 2018.

Gevonden op de term 'Afrikaan'

Albertus Jonas Brandt, *Studie van acht afrikaantjes (Oeillet d'Inde)*, 1808-1821 | Waterverf en potlood op papier, 47 x 63,6 cm | Objectnr. Z 072 | Teylers Museum, Haarlem

Baken het onderzoek af

Om niet te verdrinken in de veelheid aan termen is het raadzaam een afbakening te maken. Beperk de zoektermen tot een selectie. Denk bijvoorbeeld aan thema's of deelcollecties als: portretten, historie, tijdvakken, materialen, levensmiddelen, geografie, botanica.

Waar ligt de grens?

Tijdens een eerder onderzoek stuitten de medewerkers van Paleis Het Loo op een bloemstillevens met twee cavia's. In eerste instantie verwachtten zij niet dat dit werk koloniaal van aard kon zijn of een verband zou kunnen hebben met het koloniale

Elias Terwesten,
*Bloemstillevens
met cavia's*, ca. 1700-1709 |
Olieverf op doek |
133 x 98,5 cm |
Objectnr. NK3092 |
Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed, in
langdurig bruikleen bij
Paleis Het Loo

verleden. Deze twee cavia's reisden echter rond 1700 mee uit Zuid-Amerika. Hetzelfde geldt voor het merendeel van de bloemstillevens. De afgebeelde bloemen kwamen vaak ook uit koloniën. De cavia's en bloemstillevens laten zien hoe je vanuit een ander perspectief wel de relatie legt tussen een object en het koloniale verleden, waar die relatie eerder over het hoofd werd gezien.

Verhaal achter het object

Ook levensmiddelen en materialen vertellen vaak een ander verhaal dan waarschijnlijk staat vermeld in de meeste objectbeschrijvingen. Voor de productie van tabak en andere koloniale handels-

waar, zoals suiker, katoen en koffie, werden slaafgemaakt door Europeanen in de trans-Atlantische slavenhandel op mensonterende wijze van Afrika naar Midden- en Zuid-Amerika getransporteerd. Beroofd van hun vrijheid werden zij en hun nakomelingen daar onder schrijnende omstandigheden op plantages tewerkgesteld.

Overigens is niet elk object onder het trefwoord 'tabak' per se te verbinden met slavernij en het koloniale verleden: tabak werd oorspronkelijk uit Zuid-Amerika gehaald, maar werd later ook verbouwd en geteeld in Nederland.

Relevantie

Een medewerker van Paleis Het Loo kwam tijdens haar onderzoek een object tegen uit de Arctische regio. Groenland, Noord-Amerika en Noordoost Siberië waren weliswaar geen onderdeel van koloniaal Nederland maar de terminologie is hier wel relevant. Het desbetreffende object werd namelijk gevonden door het tref-

woord 'Eskimo' in te voeren. Deze term is echter nooit gebruikt door leden van de gemeenschappen zelf en wordt door hen negatief ervaren. De gevonden ongepaste termen kunnen worden aangepast in de collectieregistratie met behulp van bijvoorbeeld de publicatie *Woorden doen ertoe*, uitgegeven door het Nationaal Museum van Wereldculturen.

Kruisvoetkabinet, eind 17de eeuw | Tropische houtsoorten en ivoor, 145,5 x 55 x 193 cm | Objectnr. R4385 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Resultaten van het onderzoek

Om de verschillende groepen in de samenleving (andere erfgoedinstellingen, studenten, onderzoekers en publiek) te verbinden met het erfgoed is het noodzakelijk de resultaten van je onderzoek verder te duiden en te ontsluiten. Hierdoor ontstaat er naar verwachting een ander, meerstemmig perspectief op het erfgoed.

Maar wat doe je met de gevonden relevante objecten? Leg de resultaten van het onderzoek bijvoorbeeld vast in een rapport of door er in de collectieregistratie een aparte deelverzameling van te maken. Hiermee is de basis gelegd voor een nadere analyse van de 'vondsten'. Hieronder volgen enkele suggesties voor vervolgacties.

- » Het aanpassen en verrijken van de collectieregistratie. Denk aan het verrijken van de registratie van objecten met trefwoorden, biografische gegevens van personen en instellingen, en geografische gebieden. Op deze manier vergroot je de zoekmogelijkheden in je collectieregistratie en maak je verbanden tussen objecten, personen, instellingen en de geschiedenis zichtbaar.
- » Wees je ervan bewust hoe de collectieregistratie in online databases als CollectieNederland.nl en internationaal, Europeana.eu zichtbaar is. Het is sterk aan te raden eventuele kwetsende, achterhaalde of denigrerende termen vindbaar te houden in het registratiesysteem waarbij de term niet expliciet zichtbaar zal zijn in het bijchrift dat online te vinden is.

- » Let op dat je de registratiegeschiedenis niet 'wegpoetst' door oude beschrijvingen en termen definitief te verwijderen uit de collectieregistratie. Maak een nieuw veld voor een nieuwe beschrijving of titel zodat de geschiedenis van het object niet wordt verwijderd. Houd in een intern opmerkingenveld bij wanneer en waarom de beschrijving is aangepast.
- » Kijk welke objecten op zaal hangen en pas de zaalteksten aan.
- » Doe aanvullend historisch onderzoek naar de 'vondsten'. Welke verhalen kunnen de objecten nog meer vertellen?
- » Overweeg de resultaten te presenteren in een (digitale) tentoonstelling, een publicatie of podcasts of laat hedendaagse kunstenaars, onderzoekers of het publiek reflecteren op een of meerdere objecten.

“Op een gegeven moment zijn we met de gevonden sporen maar begonnen. Wij wilden dit toegankelijk maken door middel van een tentoonstelling. Samen met een klankbordgroep hebben we met een kleine selectie een waardevolle tentoonstelling kunnen maken: ‘Oost en west ontmoeten elkaar... niet’. Het was een aanzet tot dialoog en een nieuwe manier van kijken naar onze objecten en verhalen.”

Selm Wenselaers, stadsconservator,
Erfgoedcentrum Rozet, Arnhem

- » Organiseer publieksactiviteiten en betrek zo mogelijk specifieke erfgoedgemeenschappen.

Tip: Publicatie

Erfgoed Gelderland heeft met het project Sporen van Slavernijverleden in Gelderland het doel om Gelderse sporen van het slavernijverleden zichtbaar te maken en te behouden. Na het doen van onderzoek publiceren zij periodiek een ‘Spoor van de maand’ op hun website. Door middel van interviews verzamelen zij persoonlijke verhalen, zowel van nazaten van slaafgemaakten als nazaten van (plantage-)eigenaren. Ook bieden zij trainingen en workshops over hoe het slavernijverleden te traceren is en zichtbaar te maken voor het publiek.

Experts of klankbordgroep

Denk bij het maken van een tentoonstelling aan het raadplegen van gastcuratoren, een klankbordgroep of experts zoals die te vinden zijn op de website Code Diversiteit en Inclusie. Zie voor meer inspiratie en tips de handreiking *Tussen museale en community-expertise. Een handreiking voor meerstemmigheid in musea*.⁽⁸⁾

Tot slot: nieuwe betekenislagen, een nieuw verhaal

Door collecties op deze manier te doorzoeken kunnen we de objecten met andere ogen bekijken. We kunnen er nieuwe betekenislagen aan toevoegen en er andere verhalen aan verbinden: verhalen die recht doen aan aspecten van het verleden die tot nog toe onderbelicht zijn gebleven. Als stille getuigen van het verleden bieden de objecten meervoudige perspectieven en dragen ze bij aan meerstemmige verhalen. Zo kun je als erfgoedorganisatie een rol spelen en verschillende gemeenschappen verbinden met het erfgoed in Nederland.

---

8. G. Ras, *Tussen museale en community-expertise. Een handreiking voor meerstemmigheid in musea*, 2018.

Bijlagen

Bijlage 1. Overzicht van Nederlandse voormalige koloniën en handelsposten⁽⁹⁾

Kolonie of handelspost	Huidige naam	Periode (voor zover bekend)	Wat?
Aden	Aden (Jemen)	1614 – 1620	VOC-handelspost
Al Basra	Basra (Irak)	1645 – 1646 1723 – 1752 (met onderbrekingen)	Verschillende VOC-factorijen
Anguilla	Anguilla (Brits overzees gebiedsdeel)	1631 – 1633	WIC-versterking
Arakan	Myanmar (Birma)	1625 – 1665	VOC-kantoor
Arguin	Arguin (Mauritanië)	1633 – 1678 1722 – 1724 (met onderbrekingen)	VOC-fort
Baai van Antongil	(Noordoost) Madagaskar	1641 – 1646	VOC-post
Bengalen	West-Bengalen (India) en Bangladesh	1627 – 1795	Verschillende VOC-handelsposten
Birma	Myanmar	1625 – 1679	Verschillende VOC-handelsposten
Caracasbaai	Venezuela	Onbekend	Verschillende WIC-forten en uitkijkposten
Castro, Chiloé en Valdivia	Chili	Omstreeks 1642	Verschillende WIC-posten (voor korte tijd)
China	China	1728 – 1856	Verschillende VOC-handelsposten
Comoren	Comoren (bij West-Afrika)	1691 – 1790	VOC-bron voor slaafgemaakten (voor de Kaapkolonie en Indië) en verversingsposten
Desjima	Dejima (Japan)	1641 – 1857	VOC-handelspost
Faifo	Hôi An (Vietnam)	1636 – 1741	VOC-handelspost
Formosa	Taiwan	1624 – 1662	Verschillende VOC-handelsposten, -pakhuizen en -comptoirs
Guyana (Berbice, Demerara, Essequibo, Pomeroon)	Guyana	1616 – 1814	Verschillende WIC-forten en -posten
Kaapkolonie	(Zuidelijk) Zuid-Afrika	1652 – 1795, 1803 – 1806	Verversingsplaats en later Nederlandse vestigingskolonie
Kust van Coromandel	Kust van Coromandel (India)	1605 – 1825 (met onderbrekingen)	VOC-handelsposten, -forten en -kantoren
Kust van Delagoa	Maputo Bay (Mozambique)	1721 – 1730	VOC-comptoir en -fort

Kolonie of handelspost	Huidige naam	Periode (voor zover bekend)	Wat?
Kust van Malabar (Nederlands Malabar)	Malabaarse kust (India)	1662 – 1790	VOC-vestigingen
Loango-Angolakust	Boary (Congo)	1641 – 1726	WIC-factorijen, -vestigingen en -handelsposten
Malakka	Maleisië	1641 – 1825	VOC-handelsposten
Maskate	Muscat (Oman)	1672 – 1675	VOC-handelskantoor
Mauritius	Mauritius	1638 – 1658 1664 – 1710	VOC-vestigingsplaats met forten, factorijen etc.
Mocha	Mocca (Jemen)	1620 – 1817	VOC-factorijen, -kantoren etc.
Nederlands Acadië	Castine (Maine, Verenigde Staten) en Jemseg (New Brunswick, Canada)	1625 en 1659	WIC-handelspost WIC-fort
Nederlands Ceylon	Sri Lanka	1640 – 1797	VOC-vestigingen, -forten etc.
Nederlandse Goudkust	(Westkust van) Ghana	1598 – 1872	Verschillende forten en handelsposten
Nederlands-Brazilië	(Noordoost) Brazilië	1630 – 1654	WIC-vestigingen, -forten en -handelsposten
Nederlands-Indië	Indonesië	1602 – 1816 1816 – 1945/1949	VOC-vestigingen, -forten en -handels- posten, vanaf 1816 Nederlandse kolonie
Nederlands West-Indië/ Nederlandse Antillen	Aruba Curaçao Sint Maarten Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius, Saba)	1636 – 1806/ 1817 – 1986 1634 – 1954 1630/1644 – 1954 1620 – 1954	WIC-handelsvestigingen en later handelskoloniën
Nederlandse Maagdeneilanden	Britse Maagdeneilanden	1625 – 1680	WIC-vestigingen
Nederlands Nieuw-Guinea	Nieuw-Guinea (Indonesië)	1855 – 1962	Verschillende handelsposten en forten
Nieuw-Nederland	Verenigde Staten (oostkust)	1614 – 1678	Verschillende WIC-handelsposten en -vestigingen
Perzië	Gebieden in Iran	1623 – 1750	Verschillende VOC-handelsposten

Kolonie of handelspost	Huidige naam	Periode (voor zover bekend)	Wat?
Ponomping	Phnom Penh (Cambodja)	1602 – 1667 (met onderbrekingen)	VOC-kantoren
San Juan	San Juan (Puerto Rico)	1625	WIC-fort
Senegambia	Senegal	1617 – 1633 1664 – 1677	WIC-factorijen
Siam	Thailand	1602 – 1767	Verschillende VOC-forten en -posten
Sint-Helena	Sint-Helena	1633 – 1659 (met onderbrekingen)	VOC-verversingsstation
Sind	Sindh (Pakistan)	1632 – 1757	VOC-comptoir
Slavenkust	Baai van Benin	1660 – 1760	WIC-vestigingen
Suratte	Surat (India)	1616 – 1795	VOC-directoraat
Suriname	Suriname	1667 – 1954	Plantagekolonie
Tasso-eiland	Tasso (Sierra Leone)	1664	Nederlands fort
Tobago (Nieuw-Walcheren)	Trinidad en Tobago	1628 – 1677	WIC-kolonie
Tonkin	(Tonkin) Vietnam	1636 – 1699	VOC-handelspost

9. *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies over de omgang met koloniale collecties*, Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties, Raad voor Cultuur, Den Haag 2020, p. 127-128. Het overzicht claimt niet volledig te zijn. De jaartallen zoals hier weergegeven zijn bij benadering. Zie ook: www.atlasofmutualheritage.com

Bijlage 2. Lijst van zoektermen

Deze termen heeft de RCE gebruikt bij het doorzoeken van de collectie. De lijst is samengesteld vanuit het perspectief van de onderzoekers met als doel een zo groot mogelijk bereik te hebben binnen de gangbare museale collectieregistratie. In deze lijst staan dus ook achterhaalde, denigrerende en kwetsende termen die nog in collectieregistraties aan te treffen zijn.

De zoektermen zijn thematisch geordend en daarbinnen alfabetisch gerangschikt; afgeleide schrijfwijzen zijn bij elkaar gezet. Categorieën die nog ontbreken, zijn planten-, boom- en diersoorten. De Nederlandse Vereniging van

Botanische Tuinen werkt aan een lijst van plantensoorten. Veel planten zijn rechtstreeks verbonden met het koloniale verleden omdat ze destijds naar Nederland gehaald zijn. Er zijn in Nederland lokale namen aan planten gegeven die we nu in een ander licht zien, zoals de 'Kafferboom' (*Erythrina crista-galli*), die oorspronkelijk afkomstig is uit Midden- en Zuid-Amerika, maar in de volksmond verbonden werd met Afrika. De 'Kafferlelie' (*Schizostylis coccinea*) komt van oorsprong uit Zuid-Afrika.

Onderstaande lijst kan door musea gebruikt worden, waarbij er zeker nog vele aanvullingen zullen komen.

Betrokken personen, functies en gerelateerde termen

Aboriginal, aborigines	Kindsheidoptocht
Afgod, afgodsbeeld	Kioromama
Afrikaan	Kleurling
Ambachtsslaaf	Knecht
Astronoom	Koeli, koelie
Baboe	Kotomissie, kotomisi
Barbaar	Lijfeigene
Basja	Mardijker
Bastiaan	Marron, maroon
Bediende	Marronage
Bewindhebber	Mesties
Bewindvoerder	Moor, moors, mooren, moren, mauro
Blank	Moorin, morinne
Boeddha	Morenhoofd, morenkop
Bomba	Mudéjar
Boslandcreool	Mulat, mulatten
Bosneger, bosnegers, boschneger, boschnegers	Mulattin
Bosnegerin, boschnegerin	Neger, negros, negroïde
Contractarbeid	Negerin
Creolenmoeder	Negerslaaf
Creool, creolen, kreool	Njai
Dienaar	Octroon
Dienstbode	Opstand
Dienstmeid, dienstmeisje	Page
Futuboi, voetoeboy	Planter, plantagedirecteur
Gekleurd	Poesties
Gouverneur	Quadroon
Heiden	Schuldslavernij
Hottentot, Khoi	Shon
Huislaaf	Slaaf, slaave, slaef, slaven
Inboorling	Slavenhaler, slavenhouder, slavenmeester
Indiaan, indiaans, indianen	Slavernij, slavenhandel, slavenmarkt, slavenschip
Indianin	Slavin
Inheems	Uitheems
Inlander, inlands	Veldslaaf
Kaffer	Wegloper, wegloperskas
Kamerling	Wildeman
Karboeger, karboneger	Zwart, zwarte, swart, swarte
Kasties	Zwartin, swartin
Kaukasisch	

Persoonsnamen

Baron
 Boni
 Jan Pieterszoon Coen
 Coffy
 Coymans
 Albert Eckhout
 Benedictus van Heutsz
 Joanna
 Karpata
 Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen
 Frans Post
 Quassi
 Rochussen
 Michiel de Ruyter
 Tula
 Witte de With

Betrokken organisaties en gerelateerde termen

Admiraliteit
 Compagnie
 Evangelische Broedergemeente
 Herendiensten
 Hernhutters
 Kamer
 Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger
 (KNIL)
 Koopvaardij
 Marine
 Middelburgse Commercie Compagnie,
 MCC
 Missie
 Oorlogsschip
 Sociëteit van Amsterdam
 Sociëteit van Berbice
 Sociëteit van Suriname
 Sticusa
 Verenigde Oost-Indische Compagnie, VOC
 Vloot
 West-Indische Compagnie, WIC
 Zending

Geografische namen en plaatsen

Afrika, Africa
 Angola
 Antongil Baai
 Arguin
 Aruba
 Atjeh
 Axim
 Bali
 Banda, Banda eilanden
 Bangladesh
 Bantam, Bantan, Banten
 Barbados
 Batavia
 Bengalen
 Berbice
 Bonaire
 Borneo
 Brazilië, Brasil
 Ceylon
 Colombo
 Coromandel
 Curaçao
 Dejima
 Delagoa
 Demerara, Demerary
 Elmina, d'Elmina, Mina, Casteel del Mina
 Essequebo, Essequibo
 Formosa
 Fort Amsterdam
 Fort Gorée
 Fort Kormantin, Fort Kormantijn, Fort
 Cormantin, Fort Cormantijn
 Fort Nassau
 Fort Nieuw Amsterdam
 Fort Oranje
 Fort Zeelandia
 Ghana
 Goeree, Gorée (Island, Eiland)
 Goudkust
 Grijn, Grein, Greijn
 Guiana, Guyana

- Guinee, Guinea
- Hôi An
- India
- Indië, Indische
- Indonesië
- Java
- Kaap
- Kaapkolonie
- Kongo
- Kormant, Kormantin, Kormantijn,
Cormant, Cormantin, Cormantijn
- Loanga
- Madagaskar
- Makassa
- Malabar
- Malakka
- Malediven
- Molukken
- Morenland
- Nederlands Ceylon
- Nederlands-Brazilië
- Nederlands Guiana
- Nederlands-Indië
- Nederlands Nieuw Guinea
- Nederlandse Antillen
- Nieuw Amsterdam
- Nieuw-Nederland
- Papua, Papoea
- Paramaribo
- Pernambuco
- Penghu eilanden
- Pescadorus
- Saba
- Sint Eustatius, St. Eustatius
- Sint Jago, St. Jago
- Sint Maarten, St. Maarten
- Sint Thomas, St. Thomas
- Slavenkust
  - » Appa (Epké)
  - » Meidorp/Meiborg
  - » Allada
  - » Aneho (Togo)
- » Annobon
- » Badagri
- » Benin City
- » Epe
- » Grand-Popo
- » Jaquim (Fort Zelandia)
- » Offra
- » Ouidah
- » Principe
- » Sao Tomé
- » Save
- Stabroek
- Sumatra
- Surat
- Suriname
- Tandkust
- Tobago
- Tonkin
- West-Indië, West-Indische
- Willemstad
- Zuid-Afrika

Koloniaal systeem

- Abolitionist
- Afschaffing
- Angisa
- Baljaren
- Brandmerk
- Brua
- Curiosa
- Du, du-spel, doe
- Emancipatie
- Exotisch
- Goena goena, guna guna
- Kalebas, calebas
- Katibu
- Ketenen verbroken
- Kolonie, koloniaal
- Korjaal
- Kostgrond
- Landhuis
- Manumissie

Perk
 Plakkaten
 Plantage, plantagie, plantaadje
 Poenale sanctie
 Primitief
 Racialisering
 Spaanse bok, spanso boko
 Staatstoezicht
 Suikermolen
 Tambu
 Tropisch
 Veiling
 Vendue
 Verkoop
 Vrijbrief
 Vrijgekocht
 Vrijverklaard
 Winti
 Zweep, zwepen

Producten en materialen

Amboinahout
 Aziatisch porselein
 Bakkeljauw
 Bidkleed
 Bont
 Borstdoek
 Brandewijn
 Cacao
 Cauri, kauri
 Coromandelhout
 Djatihout
 Gemberpot
 Geweer
 Globe
 Goud
 Grein
 Haarlems bontje
 Haarlems streepje
 Hemelbol
 Hoofdtooi
 Ikatdoek, ikatten

Indigo
 Ivoor
 Jenever
 Kaneel
 Katoen
 Keramiek
 Koffie, coffy, koffy
 Koper
 Koto
 Kruidnagel
 Lendedoek
 Lijnwaad
 Nautilusschelp
 Nootmuskaat
 Oosters(ch)e tapijt(en)
 Osnabrucks/Osnabrugs linnen
 Pangi, panji, pantje
 Parelmoer
 Peper
 Porselein, porcelein
 Raffles-stoel
 Rijst
 Scheepsmodel
 Schelp
 Snaphaan
 Specerij
 Suiker, suyker
 Tabak
 Tabakspot
 Textiel
 Thee
 Tulband
 Veren
 Verfhout
 Verteldoek
 Vries
 Wereldbol
 Zeeglobe
 Zout
 Zoutvlees
 Zijde

Verder lezen

J. van Beurden, *Ongemakkelijk erfgoed. Koloniale collecties en teruggave in de Lage Landen*, Zutphen 2021

E. Sint Nicolaas, V. Smeulders et al., *Slavernij. Tien waargebeurde verhalen*, Amsterdam (Rijksmuseum) 2021

Waarden Voor Een Nieuwe Taal. Handreiking Code Diversiteit en Inclusie (2021)
<https://codedi.nl/artikel-training/handreiking-waarden-voor-een-nieuwe-taal/>

H. Pennock en S. Vermaat (red.), *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* - editie 2, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020 (1e ed. 2019)
<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2020/01/01/sporen-van-slavernij-en-koloniaal-verleden-editie-2>

Code Diversiteit en Inclusie (versie 2020)
<https://codedi.nl/wp-content/uploads/2020/08/Code-Diversiteit-en-Inclusie-Digitoegankelijk.pdf>

‘Toon bereidheid tot teruggave koloniale roofkunst’. Nieuwsbericht Raad voor Cultuur, 7 oktober 2020
<https://www.raadvoorcultuur.nl/actueel/nieuws/2020/10/07/toon-bereidheid-tot-teruggave-koloniale-roofkunst>

A. de Kom, *Wij slaven van Suriname*, Amsterdam 2020 (1e dr. 1934)

A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij*, Amsterdam 2020

P. Brandon, G. Jones et al. (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek*, Amsterdam 2020

H. Debeuckelaere, ‘Kolonialisme leeft door in het heden. Daarom is dekoloniseren belangrijk’, *De Correspondent*, 14 oktober 2019
<https://decorrespondent.nl/10618/kolonialisme-leeft-door-in-het-heden-daarom-is-dekoloniseren-belangrijk/696921635806-daf65efa>

Themanummer *Article. Op weg naar een dekoloniaal perspectief*, nr. 22, maart 2019
<https://www.tijdschriftarticle.nl/2019/03/29/article-22-op-weg-naar-een-dekoloniaal-perspectief-2/>

G. Wekker, *Witte onschuld. Paradoxen van kolonialisme en ras*, Amsterdam 2018

G. Ras, *Tussen museale en community-expertise. Een handreiking voor meerstemmigheid in musea*, 2018
<https://www.meerstemmigheid.nl/publicatie-meerstemmigheid>

Woorden doen ertoe. Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector, Nationaal Museum van Wereldculturen 2018

<https://www.tropenmuseum.nl/nl/over-het-tropenmuseum/words-matter-publicatie>

N. Zoetbrood, R. Seck, L. Fabels, 'Kasten vol schuldgevoel: wat te doen met schedels en botten uit de koloniale tijd?' *Vrij Nederland*, 1 maart 2018

<https://www.vn.nl/dekolonisatie-kasten-vol-schuldgevoel/>

E. Vanvugt, *Roofstaat. Wat iedere Nederlander moet weten*, Amsterdam 2016

Landenreeks afd. Geschiedenis van het Rijksmuseum, waaronder:

H. Stevens, *Gepeperd verleden: Indonesië en Nederland sinds 1600*, Amsterdam/Nijmegen 2015

E. Sint Nicolaas, *Ketens en Banden: Suriname en Nederland sinds 1600*, Amsterdam/Nijmegen 2015

M. van Rossum, *Kleurrijke tragiek. De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC*, Hilversum 2015

R. Baay, *Daar werd wat gruwelijks verricht. Slavernij in Nederlands-Indië*, Amsterdam 2015

D. Bindman en H.L. Gates (ed.), *The Image of the Black in Western Art*, 10 delen, 2010-2014

<https://www.hup.harvard.edu/collection.php?cpk=1418>

S. Legêne, *Spiegelreflex. Culturele sporen van de koloniale ervaring*, Amsterdam 2010

S. Boonstra, 'Omgaan met zwarte bladzijden. Musea en koloniale erfenis', z.j.

<https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omgaan-met-zwarte-bladzijden/omgaan-met-zwarte-bladzijden-2/>

E. Schreuder en E. Kolfin (red.), *Black is Beautiful. Rubens to Dumas*, Amsterdam (Nieuwe Kerk) 2008

A. van Stipriaan (red.), *Op zoek naar de stilte. Sporen van het slavernijverleden in Nederland*, 2007

<https://brill.com/view/title/23045>

Wit huiswerk <https://www.withuiswerk.nl/>

Dankwoord

Deze handreiking is tot stand gekomen in samenwerking met Erfgoed Gelderland, Erfgoedcentrum Rozet, het Nederlands Tegelmuseum en Paleis Het Loo. Veel experts en specialisten hebben de tekst van deze handreiking meegelezen. Wij danken de volgende collega's voor hun meedenken en hun kritische oog:

Franka Blok, Amsterdam

Marieke Berendsen, Kristin Duysters, Renske Ek, Hanna Klarenbeek, Marlies van Ravenswaaij, Liesbeth Schotsman, Paleis Het Loo, Apeldoorn

Luc Eekhout, Kasteel Heeswijk, Heeswijk Dinther

Karwan Fatah-Black, Universiteit Leiden

Annette Gaalman, Heleen Regenspurg, Peer Verbruggen, Erfgoed Brabant

Emma Hooghwinkel, Erfgoed Gelderland

Johan Kamermans, Nederlands Tegelmuseum, Otterlo

Mirjam Pragt, Landelijk Contact van Museumconsulenten

Evelien Sint Nicolaas, Rijksmuseum, Amsterdam

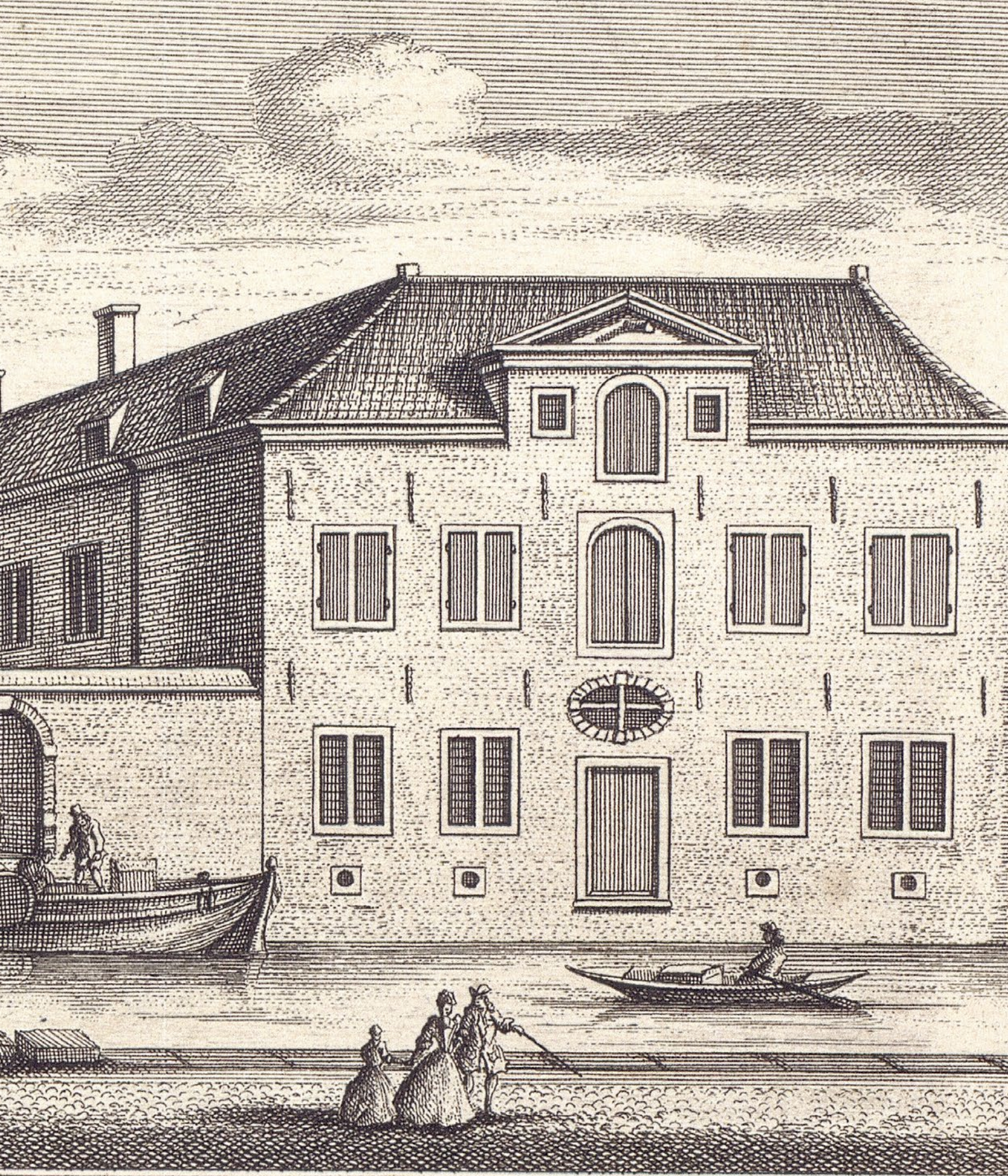
Selm Wenselaers, Erfgoedcentrum Rozet, Arnhem

Yolanda Ezendam, Iris Looman, Adinda van Wely, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

De volgende musea hebben de foto's van hun objecten om niet beschikbaar gesteld:

Geldersch Landschap & Kasteelen (Kasteel Cannenburch, Vaassen); Liemers Museum, Zevenaar; Museum Stad Appingedam; Nationaal Tegelmuseum, Otterlo; Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem; Paleis Het Loo, Apeldoorn; Stichting Nationaal Museum voor Wereldculturen; Teylers Museum, Haarlem; Vrijheidsmuseum, Groesbeek

|| *Vue du Magasin des Indes Orientales.*

Hoe ga je op zoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in een collectie? Welke stappen zijn nodig en wat zijn de valkuilen? Deze handreiking is een hulpmiddel om een begin te maken met zo'n onderzoek. Het helpt je om op een andere manier naar de eigen collectie te kijken, er nieuwe betekenislagen aan toe te voegen en er andere verhalen aan te verbinden.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.